

Історія релігії і церкви

УДК 2-79(477)

Р.А. Сітарчук

ПІОНЕР ПРОПОВІДНИЦТВА ШТУНДИЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті йдеться про одного з перших місіонерів нової релігійної течії в українських землях – штундизму, яка формувалася починаючи з 30-их років XIX століття. Розглядаються життєвий шлях та основи світогляду О. Марцинкевича.

Ключові слова: секта, духовне християнство, штундизм.

Кожне нове віровчення, релігійна течія мають своє ідеологічне, економічне, політичне, соціальне та інше підґрунтя, своєрідну основу для виникнення та розвитку. З-поміж названих чинників важливе місце посідає саме соціальний, оскільки від нього значною мірою залежить швидкість, глибина розповсюдження та кількісне зростання adeptів. У свою чергу чи не найголовнішу роль на першому етапі цього процесу відіграють піонери нового релігійного напрямку, його місіонери. Вони першими йдуть у маси, якими сприймаються не завжди відповідно, нерідко навіть вороже, не кажучи вже про реакцію офіційної влади. Однак, незважаючи на труднощі й навіть загрозу життю, проповідники продовжували розпочату справу. Метою нашої наукової розвідки є висвітлення життєвого шляху, а головне світоглядних переконань та місіонерства, одного з найперших (про якого збереглася історична згадка) поширювачів українського штундизму – Опанаса Марцинкевича.

Народився він 1778 року, в Березні Мінської губернії, у Білорусі (після третього поділу Польщі, у 1795 році, перейшла під владу Російської імперії). Батьки – шляхтичі, ймовірно за все греко-католицького сповідання, хоча дослідники не виключають і римське католицизм. Про дитинство їх сина до 1930 року нічого не відомо. Наступний крок його життя пов'язаний зі службою в Татарському уланському полку російської армії, в якому він досягнув рангу офіцера. Брав участь у Вітчизняній війні 1812 року, потрапив у полон, звідки втік і певний час мандрував по Європі, зокрема Німеччині та Пруссії. Саме там він пізнав учення пієтистів та містиків, під впливом яких увірував у Господа, ознайомився зі Святим Письмом, навчився молитов і пісень. Нарешті, опинився на батьківщині, в Білорусі, де зайнявся плотогоном на Дніпрі, по якому в 1816 році потрапив у м. Кременчук. Однак, за браком документів, був висланий знову до Білорусі, де довго бідував, оскільки не мав постійної роботи, лише час від часу навчаючи грамоті дітей дрібної шляхти. Намагався вступити до монастирів –

католицького, а потім і православного, але його туди не прийняли. У 1820-их роках знову з'являється в українських землях, уже як проповідник. Кілька разів заарештовувався [1, с. 97–99].

Подорожуючи по Україні, Марцинкевич уперше зустрівся із сектантами-духоборцями й від них перейняв деякі їх погляди. Обійшов майже всі українські землі, крім тих, що перебували у складі Австрійської імперії. Десь від віруючих він дістав звістку, що в місті Смілі «живе один муж Божий, що має велике знання» (так було записано у судовому акті) [2, с. 194]. Невідомо, чи дістався Марцинкевич до названого чоловіка, як і те, до якого віровчення він належав. Проте згаданий епізод засвідчує факт існування в українських землях проповідників, за покликанням схожих на О. Марцинкевича. Ймовірно, що таких перших місіонерів, які під виглядом богомольців, шукачів заробітків тощо в той час ходили Україною, було чимало, однак вони не афішували свою діяльність, побоюючись негативної реакції з боку влади. Крім того, переважна більшість із них навряд чи усвідомлювала своє тодішнє призначення, яке буде пізніше оцінене нащадками, але діяла за покликом душі.

О. Марцинкевич навчав селян грамоти і водночас євангельським істинам. Удень його заняття відвідували діти, а ввечері, як правило, на так званих «вечорницях», – молодь. Він читав Біблію і побіжно коментував її текст. Ці тлумачення були найпростішими, без усякої догматики й богослужбних обрядів та мали переважно мету ознайомлення присутніх із первинним ученням Христа, виховання їх у справжньому християнському дусі. В той же час основи світогляду, віровчення нових місіонерів відрізнялися від представників духовного християнства більшою чіткістю, глибиною та новизною. Проте головними в них були ідеї братерства, загальної рівності перед Господом. І це зазначалося в той час, як у пореформений період зростало розшарування в середовищі селянства. Переважна його більшість залишалася бідним і могла лише сподіватися на поліпшення свого становища, досягнення життєвого успіху, нарешті на Божественне спасіння. Все це обіцяла штундистська або майбутня протестантська ідеології, а тому в соціальному і духовному відношенні вони були приваблюючими за інші.

Нерідко наближені до штундистських громад самі просили проповідників їх охрестити, прийняти до нової віри, обумовлюючи свої вчинки по-різному, але переважно нерелігійними чинниками. Як аргументи називалися намагання стати кращим: не жити розпусно, не лаятися поганими словами, бо це гріх, бути богобоязливим, прилучитися до таких людей.

Характерний за виразністю образ перших проповідників штундистського, протестантського напрямку наводить Й. Іваськів. Щоправда, ця характеристика була спрямована на іншого пропагандиста, Охріма Піднебесного, однак, на нашу думку, її можна повною мірою віднести і на адресу О. Марцинкевича: «належав він до нового, дуже цікавого класу українських селян початку ХІХ ст. Ця верства селян вибилась тепер (мова йде про 60-ті роки. – Р.С.) виразно

на верх своїм міцним впливом на релігійний настрій... і на релігійне життя українських селян... Це були якісь пустельники в світі... Вони нікого не уникали й не цуралися, – працювали разом з родинами і навіть були зразками працьовитості та господарності; не ухилялися і від розмов, але й до праці, й до бесід вносили трохи свого пуританського характеру... Вони дуже шанували навчання, і кожен із них обов'язково був грамотний (письменний); а грамотність цю вони вживали, головним чином, для вивчення Слова Божого, до котрого вони зверталися із запалом і побожністю. Вони були переконані, що слово Боже в своїй чистоті збереглося тільки в книгах Нового заповіту і що в переказах людських усе перекручено й зіпсовано...» [2, с. 189].

Ці перші проповідники були представниками української «євангельської течії», дуже подібної до пізнішої німецької штунди, однак зародилася вона незалежно і раніше від останньої. Переважна більшість дослідників датує штундистський рух у середовищі німців-колоністів 40 – 50-ми роками ХІХ століття, в той час як український євангельський рух, на думку Й. Іваськіва, виник у 20–30-ті роки. Вживана назва, на нашу думку, на сьогодні ще не обґрунтована в науковій літературі, а тому краще було б застосовувати поняття «український штундизм», яким оперує, наприклад, відома дослідниця протестантизму в Україні В. Любащенко [3, с. 225–226]. Водночас можна погодитися з цитованим ним висловлюванням А. Рождественського про те, що ця течія є «найяснішим виразом релігійного шумування серед українського народу». Додамо, що це «шумування» було активним завдяки передусім самовідданий праці її перших носіїв.

Владі прослідкувати за такими мандрівниками було надзвичайно важко, а викрити та звинуватити в якійсь релігійній пропаганді – майже неможливо. Тільки тоді вони потрапляли до рук влади, коли були незнайомі з обставинами або занадто демонстративно виступали зі своєю проповіддю. У зв'язку з цим, маємо обмаль матеріалів про діяльність цієї категорії проповідників.

О. Марцинкевича звинувачували у волоцюгуванні та поширенні суперечних християнській релігії переконань серед простих людей. Усюди він проповідував і всюди його кидали до «холодної», як тоді називалися сільські в'язниці.

Арешти та ув'язнення були і в майбутньому постійним, випробуваним засобом утисків щодо представників нових релігійних учень, які могли становити конкуренцію ортодоксальному православ'ю. Як писав М. Драгоманов, у 1873 році затримано біля Одеси й ув'язнено на три роки українського селянина Петра Вовкажа лише за те, що він ширих баптистську віру. Він на суді підтвердив свою належність до віри нового руського братства, котре живе за Євангелієм і десятьма заповідями, не визнає ні тайн, ні церков, ні священників, ні ікон (образів). На суді з'ясувалося, що священник, котрий спровокував судову справу, намагаючись відвернути парафіян від нової віри, бив місцевих баптистів в обличчя і велів православним сікти їх різками [4, с. 10–11]. Водночас слід віддати належне суду присяжних, які не

знайшли в діях П. Вовкажа злочину і звільнили його. Причому до їх складу входили лише православні, адже за російськими законами в усіх процесах за справами віри присяжні мусили бути тільки православними.

У тому ж році судили членів общини баптистів Єлизаветграду за те, що вони не виконали наказу поліції розійтися, оскільки молитва ще не була закінчена. Суд, щоправда, без присяжних, постановив стягнути штраф: із кожного чоловіка – по 2 крб., з кожної жінки – по 1 крб. [4, 11–12]

Як засіб впливу на сектантів-місіонерів також застосовувалося примусове лікування. Так, О. Марцинкевича у 1825 році київський повітовий лікар Ріхтер визнав божевільним і направив на утримання до лікарні при Кирилівському монастирі в передмісті Києва. Даремно той намагався звідти визволитися, обіцяючи навіть покинути проповідування, влада тримала його там кілька років, доки не скінчилося слідство. Чоловіка, нарешті, визнали повноцінним, проте на волю не відпустили, а посадили у Лук'янівську в'язницю, де О. Марцинкевич у 1833 році помер.

Опанас Марцинкевич був типовою постаттю нововіра, так би мовити, протоштундиста. Його характеризували як дивну суміш, очевидно протилежних одне одному вірувань і засад, які призвели до рішучого спотворення християнства у самих його основах. Спасіння людини, за Марцинкевичем, залежить тільки від волі Бога; Ісус Христос не є Богом, а людиною та пророком, тому поклонятися Христові було не потрібно. Суттєве місце у проповідях Марцинкевич посідали пророцтва близького кінця світу й установа Царства Божого для всіх нужденних і страждальних, яке буде побудоване на засадах відновленого чистого християнства, коли всі були рівними між собою братами. Він уважав себе обраним Богом для втілення на землі чистого вчення Христа. Чільне місце у проповідях Марцинкевича посідала етична проблематика: він закликав слухачів до праведного, безгрішного життя і братерської любові, добра і служіння ближньому [3, с. 227].

Таким чином, погляди Опанаса Марцинкевич ґрунтувалися, передусім на релігійному раціоналізмі та елементах пієтизму, й були загалом примітивними. Проте вони вже мали певну ідейну структуру, стали результатом поєднання багатьох учень і являли собою приклад першовідкривачів штундистського руху.

Список використаних джерел

1. Жабко-Потапович Л. Христове світло в Україні. Історія Українського Євангельсько-Баптистського руху / Л. Жабко-Потапович. – Чикаго: Видання Всеукраїнського Євангельсько-Баптистського Братства, 1991. – 180 с.
2. Іваськів Й.В. Український народ і християнство: історичний нарис / Й. Іваськів. – Х.: Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2005. – 314 с.

3. Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / Вікторія Іванівна Любащенко. – Львів: Видавнича Спілка «Просвіта», 1995. – 350 с.
4. Драгоманов М. Про братство хрестителів або баптистів на Україні / Михайло Драгоманов. – Коломия, 1893. – 22 с.

Р.А. Ситарчук

**ПИОНЕР ПРОПОВЕДНИЧЕСТВА ШТУНДИЗМА В
УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ**

В статье идет речь об одном из первых миссионеров нового религиозного течения в украинских землях – штундизма, которое формировалась, начиная с 30-ых годов XIX столетия. Рассматриваются жизненный путь и основы мировоззрения О. Марцинкевича.

***Ключевые слова:** секта, духовное христианство, штундизм.*

R.A. Sytarchuck

A PIONEER OF PREACHING SHTUNDISM IN UKRAINIAN LANDS

The paper deals with one of the first missionaries of a new religious flow in Ukraine that is Shtundism, which was forming in the 1830s. O. Martsynkevych's life and bases of his world view of are considered.

***Key words:** sect, spiritual Christianity, Shtundism.*

Надійшла до редакції 11 березня 2011 року